

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Зваричук Е.О. Римо-Католицька церква на Поділлі кінця XVIII – початку XX ст: економічний, суспільний та культурний аспекти // Дис. ... канд. істор. наук – 07. 00. 01. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 229 с.
2. Там само.
3. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). – Ф. 90. – Оп. 1. – Спр. 78.
4. Там само.
5. Зваричук Е.О. Вказ. праця.
6. ДАЖО. – Ф. 178. – Оп. 7 (т. 2). – Спр. 2300.
7. Там само. – Ф. 90. – Оп. 1. – Спр. 78.
8. Зваричук Е.О. Вказ. праця.
9. ДАЖО. – Ф. 178. – Оп. 7 (т. 2). – Спр. 2671.
10. Там само.
11. Там само.
12. ДАЖО.. – Спр. 2546.
13. ДАЖО.. – Оп. 13. – Спр. 219.
14. Щербак М.Г. Щербак Н.О. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.). – К.: ІЗМН, 1997. – 92 с.
15. ДАЖО. – Ф. 178. – Оп. 50. – Спр. 48.
16. Там само. – Оп. 9. – Спр. 202.
17. Там само. – Оп. 13. – Спр. 219.
18. Щербак М.Г. Щербак Н.О. Вказ. праця.
19. ДАЖО. – Ф. 178. – Оп. 1. – Спр. 309.
20. ДАЖО.. – Спр. 636.
21. ДАЖО. – Спр. 310.
22. Полное Собрание Законов Российской империи (ПСЗРИ). – Собр. 3. – Спб.: Тип., II отделения Собственной Его Высочества Канцелярии, 1909. – Т. 26. – №. 27559.
23. Жизнь Вольни. – 1911. – № 28.
24. ДАЖО. – Ф. 178. – Оп. 2 (т.1). – Спр. 41.
25. ДАЖО.. – Спр. 44.
26. ДАЖО. – Спр. 14.
27. ДАЖО.. – Спр. 50.
28. ДАЖО.. – Спр. 28.
29. ДАЖО. – Спр. 52.
30. ДАЖО.. – Спр. 66.
31. ДАЖО.. – Спр. 64.
32. ДАЖО.. – Спр. 77.
33. ДАЖО.. – Оп. 1. – Спр. 816.
34. ДАЖО.. – Оп. 2 (т. 1). – Спр. 78.
35. ДАЖО.. – Спр. 55.
36. ДАЖО.. – Оп. 1. – Спр. 850.
37. ДАЖО. – Спр. 633.
38. ДАЖО. – Оп. 2 (т. 1). – Спр. 20.
39. ДАЖО. – Оп. 1. – Спр. 70.

О.В. Огієнко

ЗЕМСТВО ТА ЦЕРКВА ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ XX СТ.: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМВІДНОСИН У СФЕРІ ОСВІТИ

Необхідність вирішення на сучасному етапі такої важливої проблеми як визначення та законодавче закріплення місця органів самоврядування в системі суспільно-політичного життя України актуалізує вивчення історичного досвіду взаємовідносин земських установ та державних і громадських інституцій Правобережної України на початку XX ст.

Як зазначають сучасні історіографи земств, попри безперечно значний науковий доробок більше ніж за 140-річний період, малодослідженими залишаються питання співпраці земських установ з іншими суб'єктами громадського життя у конкретних напрямках господарської та культурно-просвітницької діяльності. Зокрема, невивченим, особливо щодо Правобережної України, є аспект стосунків земств та церкви в сфері освіти [1, с. 16; 2, с. 199]. Справді, в переважній більшості дослідники, наприклад, Б. Веселовський [3], І. Сесак [4], Л. Дровозюк [5], І. Верховцева [6], обмежуються розглядом часткового фінансування земствами Київської, Волинської та Подільської губерній церковно-парафіяльних шкіл як

одного із напрямів їх освітньої діяльності. Однак ця наукова розвідка має на меті проаналізувати на прикладі церковно-шкільної справи Київської губернії у хронологічних рамках 1904-1916 рр. законодавчі та практичні особливості взаємовідносин земських установ та духовного відомства.

У Південно-Західному краї до введення земських установ справа поширення серед місцевого населення початкової освіти була покладена на Єпархіальну училищну Раду та її повітові відділення, а також на дирекції та інспекції початкових училищ. Відповідно, в Київській, Волинській та Подільській губерніях існувало дві категорії шкіл: церковнопарафіяльні школи та школи грамоти, які субсидювалися духовним відомством і сільськими, міськими громадами, приватними особами, та міністерські початкові народні училища, які утримувалися на кошти місцевого населення за незначної участі скарбниці. При цьому число перших значно переважало. Наприклад, у Київській губернії на 1 січня 1905 р. діяло 1295 церковно-парафіяльних шкіл (1257 однокласних та 38 двокласних), в яких навчалось більше 88 тис. дітей, 470 шкіл грамоти та всього 237 міністерських шкіл (137 однокласних та 100 двокласних), з кількістю учнів близько 26 тис. Загалом було охоплено 34,5% дітей шкільного віку губернії [7, с. 303].

До предметів відання як «спрощеного» управління земським господарством, так і виборних земських установ Правобережної України протягом всього аналізованого періоду діяльності входила «опіка про розвиток коштів народної освіти» та, відповідно, участь у завідуванні утримуваних чи субсидійованих ними навчальних закладів (церковно-парафіяльних, міністерських шкіл, шкіл грамоти, професійних училищ) [8, с. 2-3; 14, с. 2].

Особливості взаємовідносин спрощених земських установ та церкви, зокрема у сфері освіти, значною мірою зумовлювалися специфікою відповідних норм Положення про управління земським господарством від 2 квітня 1903 року, яким земства Правобережної України керувалися у своїй роботі в 1904-1910 рр.

До земських розпорядчих органів представники церкви на постійній основі включені не були. Однак у випадках, коли розглядалися питання, що стосувалися духовного відомства, єпархіальне начальство направляло з правом голосу депутата до губернського комітету у справах земського господарства та місцевого наглядача церковних шкіл до повітового комітету (ст. 19 та 22 Положення 1903 року) [8, с. 8, 11].

Також законоположенням зумовлювалася участь з правом голосу представника земських установ в єпархіальних училищних радах. До складу губернської входив голова або, за його дорученням, член губернської управи у справах земського господарства, а повітових відділень єпархіальних училищних рад – один із членів повітової земської управи. При цьому представник від земства призначався губернатором за згодою з єпархіальним начальством та обов'язково повинен був бути особою російського походження й православного віросповідання (згідно з офіційною імперською термінологією українців також називали росіянами) [8, с. IX-X].

Згідно з Положенням 1903 р. Губернському комітету у справах земського господарства відносно субсидійованих із губернського земського збору навчальних закладів надавалося право: а) визначати потреби, на задоволення яких призначені асигнування із земських зборів; б) встановлювати умови надання та порядок використання зазначених асигнувань чи кредитів; в) брати участь в завідуванні господарською частиною; г) право отримувати дані про стан навчальних закладів [8, с. X].

Зазвичай дослідники підкреслюють, що роль спрощеного земства у справі освіти була зведена до завідування господарською частиною початкових шкіл, адже вони не мали права складати навчальні програми, спрямовувати й контролювати навчально-виховний процес [9, с. 78; 5, с. 8].

Однак губернські комітети у справах земського господарства з самого початку виконання своїх обов'язків звернули увагу на незадовільність кількісних та якісних показників справи народної освіти. Йшлося не лише про необхідність збільшення числа шкіл, а й про підвищення професійного рівня та покращення матеріального забезпечення вчительського персоналу. Адже, на думку земців, постановка навчально-виховної справи в школі значною мірою залежить від особистості вчителя, ступеня його підготовки до виконання своїх обов'язків [7, с. 305].

У земських губерніях нормою для річної заробітної плати вчителя початкової народної школи було 300 руб. Київське губернське земство з'ясувало, що лише 3% вчителів однокласних

церковнопарафіяльних шкіл та 25% двокласних мають таку ставку. Це, в свою чергу, не сприяло залученню на посади кваліфікованих фахівців. Так, за даними того ж Київського земства, в середньому 46% вчителів церковнопарафіяльних шкіл не мають свідоцтва про вчительське звання (цей показник коливався від майже 9% у Васильківському повіті до 72,5% у Таращанському) [10, с. 30-32].

Протягом другої половини 1904 року земські установи були змушені користуватися бюджетом, складеним ще до їх введення Губернським розпорядчим комітетом, а власним лише з 1905 року.

Улітку 1904 року в Училищній Раді при Святійшому Синоді з'явилися дані, що новостворені земські установи планують скоротити асигнування на церковні школи [11, арк. 21]. Відповідно, 30 липня 1904 р. Обер-прокурор Святійшого Синоду направив Київському генерал-губернатору Н. Клейгельсу звертання, в якому, підкреслюючи історичні заслуги православної церкви в Південно-Західному краї у справі «збереження і зміцнення російської державності», висловив прохання, щоб створені за Положенням 1903 р. органи земського управління не зменшували виплати із сум губернського земського збору на утримання церковнопарафіяльних шкіл [11, арк. 17]. Так, за бюджетами двох останніх триріч, ці асигнування становили в Київській губернії 90 тис. руб., що складало приблизно по 300 руб. в рік на церковно-парафіяльну школу та по 120 руб. на школу грамоти. Як результат, з'явилася вказівка губернатора земському комітету виділяти щорічно на утримання церковних шкіл не менше 90 тис. руб [11, арк. 30].

Дійсно, в 1905 році Київський губернський комітет у справах земського господарства цю суму не зменшував, однак були визначені умови відпуску земських коштів церковнопарафіяльним школам. Передусім зазначалося, що грошова допомога від земства повинна витрачатися на видачу додаткової винагороди лише тим педагогам, які мають свідоцтво про вчительське звання. При цьому нормою річного окладу для вчителя однокласної школи було визначено 300 руб., а двокласної – 360 руб., з яких одна половина виплачується земством, а інша – духовним відомством. Також єпархіальне начальство зобов'язувалося проводити літні педагогічні курси, на влаштування яких земське управління додатково асигнувало 3 тис. руб. Крім того, зумовлювалася обов'язкова участь двох членів повітових земських управ у місцевих відділеннях училищної єпархіальної ради для обговорення шкільних справ, а особливо питання заміщення вчительських посад [7, с. 305, 308-309]. У 1906 році на вищезазначені потреби друге річне зібрання Київського губернського комітету у справах земського господарства, незважаючи на зменшення кількості церковних шкіл у губернії із 1305 у 1904 р. до 1196 у 1906, планувало виділити вже 202 тис. руб. [12, с. 1-2]. Однак у Міністерстві внутрішніх справ ця сума була зменшена на 32 тис. руб [7, с. 309-910].

Починаючи з 1907 року, порядок нарахування земських коштів церковно-парафіяльним школам було змінено: вони передавалися губернською управою між повітами пропорційно до кількості церковних шкіл. Безпосередній розподіл субсидій між школами відбувався на особливій нараді при повітових управах у справах земського господарства, на яку запрошувалося у повному складі місцеве відділення єпархіальної училищної ради. Попередньо повітовій управі надавалися духовним відомством дані про інші джерела утримання шкіл, а також про загальний стан освітньої справи в повіті. Пріоритетом при використанні земських субсидій залишилося збільшення заробітної плати вчителям з можливістю їх використання на інші потреби церковних шкіл, крім будівництва та виплат законовчителям. Земськими субсидіями також не могли користуватися школи грамоти та новостворені церковнопарафіяльні школи [7, с. 305-306]. Враховуючи минулорічні зауваження Міністерства внутрішніх справ, у бюджет 1907 року на видачу допомоги 1198 однокласним та 38 двокласним церковним школам було внесено 120 тис. руб. [12, с. 3; 7, с. 310].

Зрозуміло, земства були більше зацікавлені у власних школах, адже, як засновники, мали законне право впливати на підбір вчительського персоналу та навчально-виховний процес. Тому вже в бюджет 1906 р. було внесено, крім допомоги міністерським та церковним школам, будівництво 12 двокласних та 36 однокласних земських школи. Згодом однокласна школа стала розглядатися земськими установами як тимчасовий захід, а більш прийнятним було визнано двокласний тип школи, проект будівлі якої було вироблено з урахуванням тогочасних вимог шкільної гігієни. Також неодноразово подавалися клопотання про створення в Київській губернії повітових та губернських училищних рад для встановлення тісного зв'язку між органами земського управління, що виділяли кошти на влаштування й утримання

.....
початкових народних шкіл, та установами, які завідують ними в навчальному й адміністративному відношеннях [7, с. 304-306]. На час введення повного земського самоврядування в Київській губернії вже було 120 земських шкіл (96 двокласних та 24 однокласні) [13, с. 93].

Із поширенням на Південно-Західний край чинного на початку ХХ ст. Положення про губернські та повітові земські установи 12 червня 1890 року зазнали змін законодавчі засади взаємовідносин земств та церкви.

Статті 56 і 57 Положення, окреслюючи коло осіб, які додатково до визначеної розкладом кількості гласних беруть участь у губернських та повітових земських зібраннях, надавали право епархіальному начальству, якщо воно вважатиме за потрібне, призначати депутатів від духовного відомства [14, с. 30, 32]. 16 серпня 1891 року Сенат надав роз'яснення, що такими депутатами можуть бути «особи православного духовенства» [15, с. 335]. Однак згідно з ст. 26 священно- та церковнослужителі християнського віросповідання не мали права брати участь у земських виборчих зібраннях та з'їздах [14, с. 15]. Проте у процесі поширення Положення на західні губернії Російської імперії ця стаття була змінена і церква отримала право участі через своїх представників у земських виборах на однакових з іншими виборцями умовах [16, с. 4].

Відповідно до нових норм закону, з кінця 1911 р. справа народної освіти була передана повітовим земствам, однак обов'язок субсидювання церковно-парафіяльних шкіл залишився за губернськими [17, с. 6].

Незважаючи на те, що в 1911-1912 рр. земських шкіл відкрито майже стільки само, скільки за попередні 6 років діяльності земства на Київщині, і на 1 січня 1913 року тут існувало вже 203 земські школи, у загальній кількості початкових народних училищ продовжували переважати церковнопарафіяльні школи: 1694 (74,6%) із 2271 [13, с. 93]. Крім того, на високому рівні (11,5% усіх церковних шкіл) залишилася кількість шкіл грамоти, освітнє значення яких було не дуже великим [18, с. 1]. Однак необхідно зауважити, що протягом 1907-1912 рр. кількість учнів однокласних церковнопарафіяльних шкіл значно зменшилась (на 10 тис. дітей), натомість дещо зросла двокласних (на 3 тис.) [13, с. 96].

Відносно освітнього цензу педагогічного персоналу, на 1912 рік найбільша кількість вчителів із середньою та вищою освітою працювала у земських та міністерських школах (80% та 77% відповідно). У церковнопарафіяльних школах таких осіб було менше чверті, натомість найбільше вчителів, які отримали звання за «спеціальним екзаменом» – 70,4%. Це пояснюється розпорядженням духовного відомства про надання місць у церковноприходських школах лише тим, хто має «звання вчителя», що, в тому числі, спричинене умовами виділення асигнувань у попередні роки спрощеним земством [13, с. 97]. При цьому саме церковнопарафіяльні школи витрачали найбільшу частину своїх коштів на заробітну плату вчителям (77,8%), а земські – на утримання і ремонт приміщень, обстановку, бібліотеки тощо [13, с. 95].

У процесі розширення мережі власних земських шкіл неодноразово виникали конфлікти з духовним відомством. Так у доповіді однієї з комісій З'їзду церковно-шкільних діячів Київської єпархії у січні 1911 р. наголошувалося на необхідності участі приходських священників у сільських сходах при обговоренні питань про відкриття земських шкіл. Адже, вважала комісія, представники повітових земських управ на волосних сходах ігнорують інтереси існуючих церковних шкіл, переконуючи селян, що земські школи набагато кращі і в них матимуть змогу навчатися всі діти шкільного віку. У результаті, церковнопарафіяльні школи втрачають фінансову підтримку сільських громад і в багатьох випадках припиняють свою діяльність. Винуватцями комісія вважає земських діячів, бо ті не доводять до відома селян законодавчі роз'яснення про утримання сільських шкіл. Як наслідок, 29 липня 1911 року генерал-губернатор отримав затверджене митрополитом Київським та Галицьким клопотання з'їзду із проханням посприяти донесенню до селян норм закону про початкові народні училища. Начальник краю задовольнив клопотання та через губернаторів наказав мировим посередникам надавати селянам детальну інформацію про Указ Сенату від 11 січня 1891 року та Сенатські роз'яснення від 10 березня 1909 року з питання про утримання сільських шкіл. В них, зокрема, йшлося про те, що «відмова сільської громади від раніше прийнятого зобов'язання брати участь в утриманні школи повинна бути зумовлена відсутністю можливості або зникненням потреби у допомозі» [19, арк. 411].

Починаючи з 1912 року, допомога органів земського самоврядування церковно-парафіяльним школам, яка належала до необов'язкових витрат, виражалася в асигнуваннях

Київським губернським зібранням 60 тис. руб. щорічно з розрахунку 5 тис. руб. на повіт. На 1913 рік кошти було асигновано з умовою, що їх використання залежатиме від згоди повітових земських управ та єпархіального відомства, про що буде надано звіт.

Згодом Фінансовий комітет зауважив, що, згідно із законодавством, земству надається право виділяти кошти лише на «будівельні потреби церковно-парафіяльних шкіл». Відповідно, починаючи з 1914 року, 60 тис. руб. асигнувалися губернським земством вже за цією статтею [20, с. 2].

Як уже зазначалося, при виділенні коштів церковним школам зумовлювалося надання духовним відомством звіту про їх використання. Такого звіту Київська губернська земська управа в 1913-1914 роках не отримала. Тому на нараді 18 жовтня 1914 р. голів повітових земських управ було вирішено в бюджет 1915 року, незважаючи на події воєнного часу, кошти церковним школам закласти, однак виплатити їх лише після отримання від єпархіального начальства згоди про використання земської допомоги не на ремонт існуючих шкільних будівель, а на будівництво нових [20, с. 3].

Зауважимо, що необхідне звернення Київської єпархіальної училищної ради до земства про надання допомоги на зведення нових шкіл надійшло лише 17 січня 1915 року. Крім того, було отримано клопотання Радомишльського повітового земства про виділення 10 тис. руб. на церковно-шкільне будівництво. Останнє прохання управа рекомендувала четвертому губернському земському зібранню відхилити, адже на 1915 рік заплановано загальне асигнування в 60 тис. руб. на всі повіти Київської губернії [20, с. 3]. На 1916 рік суму, що виділялася губернським земством на церковно-шкільне будівництво, у зв'язку із необхідністю задовольняти інші важливі потреби воєнного часу, було зменшено на 24 тис. руб. [17, с. 7].

Отже, в 1904-1916 роках у Правобережній Україні по всіх повітах за кількісними показниками основним типом сільської початкової школи була церковно-парафіяльна, питання завідування якою знаходилося на перетині інтересів земських установ та церкви. Завдання розвитку церковної школи, яке особливу вагу мало для спрощеного земського управління 1904-1910 років, вирішувалося спільно земськими розпорядчими органами та єпархіальними училищними радами. У цей період духовне відомство відстоювало збереження рівня асигнувань на церковнопарафіяльні школи з губернського земського збору. Зі свого боку, Губернський комітет у справах земського господарства, завдяки визначенню умов виділення цих коштів, намагався якісно підвищити рівень навчально-виховного процесу, зокрема через підбір вчительського персоналу. У 1911-1916 роках особливістю взаємовідносин виборних земських установ та церкви була наявність конфліктних ситуацій, пов'язаних із розширенням мережі власних земських шкіл, з одного боку, та зменшенням фінансування церковних, з іншого. З початком Першої світової війни додалися труднощі взаємозвітності та поінформованості, пов'язані з умовами воєнного часу.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Бакуменко О.О. Земства Російської імперії: історіографія проблеми (друга половина XIX – XX ст.) // Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 – Харків, 1999. – 19 с.
2. Шаравара Т. О. Соціально-економічна діяльність земств в Україні (1864-1917): історіографія // Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2005. – 247 с.
3. Веселовский Б.Б. История земства за 40 лет: В 4 т. – Т. 4. – СПб.: Тип. О.Н.Поповой, 1911. – 701 с.
4. Сесак И.В. Земские учреждения на Правобережной Украине (1904 – 1917) // Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. – Каменец-Подольский, 1987. – 17 с.
5. Дровозюк Л.М. Освітня діяльність земств Правобережної України (1904-1920 рр.) // Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Вінниця, 1998. – 17 с.
6. Верховцева І.Г. Діяльність земств Правобережної України (1911-1920 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Черкаси, 2004. – 20 с.
7. Отчет о деятельности земского управления Киевской губернии за первое трехлетие его существования. 1904-1907 гг. – К.: Товарищество «Печатня С.П. Яковлева», 1907. – 452 с.
8. Височайше утвержденное 2 апреля 1903 г. положение об управлении земским хозяйством в губерниях Виленской, Витебской, Вольнской, Гродненской, Киевской, Ковенской, Минской, Могилевской и Подольской. Издание хозяйственного департамента Министерства внутренних дел. – СПб.: Типография Министерства Внутренних Дел, 1903. – 59 с.
9. Лещенко М.Н., Сесак І.В. Роль земських установ Правобережної України в розвитку початкової освіти // Український історичний журнал. – 1987. – №1. – С. 77-86.
10. Обзор начального народного образования в Киевской губернии за 1904 год. Составлен Училищным отделом Киевского губернского земства. – К.: Товарищество «Печатня С.П. Яковлева», б.г. – 81 с.

11. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІАК України). – Ф. 442. – Оп. 656. – Спр. 132. Ч.V. – Дело о народном образовании. - Начато 11 июня 1903 г. – окончено 2 июля 1905 г. – 139 арк.
12. Обзор начального народного образования в Киевской губернии за 1907 год. Составлен Училищным отделом Киевского губернского земства. – К.: Типография Акционерного общества Н.Т. Корчак, 1909. – 88 с.
13. Земский отдел на Киевской Всероссийской выставке 1913 года. – К.: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1913. – 324 с.
14. Положение о губернских и уездных земских учреждениях. Издание 2-е Главного управления по делам местного хозяйства Министерства внутренних дел. – СПб.: Типография Министерства Внутренних Дел, 1911 – 121 с.
15. Сборник циркуляров по земским и городским делам (1890-1914). Составил П.Д. Манцевич. Секретарь Ярославльского губернского по земским и городским делам присутствия. – Ярославль: Типография Губернского Правления, 1915. – XXI – 339 с.
16. Именной Высочайший указ 14-го марта 1911 года о распространении действия Положения о земских учреждениях на Витебскую, Волынскую, Киевскую, Минскую, Могилевскую и Подольскую губернии. Дополнение к Положению о земских учреждениях издания М.И. Мыша. – С.-Петербург: Типо-литография М.П. Фроловой, 1911. – 12 с.
17. Краткий очерк деятельности Киевского губернского земства по народному образованию (1905-1917 гг.). – К.: Типография Киевского Губернского Земства, 1918. – 20 с.
18. Обзор начального народного образования в Киевской губернии за 1912 год. Составлен Училищным отделом Киевского губернского земства. – К.: Типо-Литография наследников К. Круглянского, 1913. – 153 с.
19. ЦДІАК України. – Ф. 442. - Оп. 706. - Спр. 196. – Дело с циркулярами и журналами, изданными по Волынской губернии. - Начато 6 июня 1901 г. – окончено 12 января 1913 г. – 623 арк.
20. Доклады Губернской Земской Управы четвертому очередному Губернскому Земскому Собранию 1914 года. (Январь 1915). По училищному отделу. Вып. I. Ч.2. – К.: Типо-Литография насл. К. Круглянского, 1915. – 39 с.

В.Т. Борщевич

СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНИ ПЕРШОГО ДВАДЦЯТИЛІТТЯ ХХ СТ.

Як соціальна група, волинське православне духовенство протягом ХХ ст. не було однорідним й структурувалося залежно від низки чинників, характерних як для світового православ'я, так й для українського зокрема. Приміром, ще в ранньохристиянські часи виникла конкуренція між білим та чорним духовенством. Закінчилась вона перемогою чернецтва, і вже з ІХ ст. лише особи монашого стану могли претендувати на вищі вчительські й адміністративні становища у церкві [1, с. 147]. Стосовно України, то з другої половини ХVІ ст., на думку Ореста Левицького, духовенство розділилось на шляхту духовного стану (вища ієрархія і частина білого духовенства) і посполитих духовного стану (нижче духовенство) [2, с. 953].

Оскільки ряди духовенства поповнювали вихідці із різних станів, то вони мимоволі іще тривалий час несли на собі ознаки матірньої верстви. Подібна ситуація була характерною і для українських греко-католиків. О.Дух стверджує, що у 60-х рр. ХVІІІ ст. більшість черниць жіночих монастирів Львівської єпархії походили переважно з-поза шляхетського середовища [3, с. 64]. Протягом першого двадцятиліття минулого століття волинське православне духовенство акумулювало у собі усі структурні ознаки верстви, напрацьовані протягом перебування краю у складі Російської імперії. Якою ж була стратифікація стану, спробуємо з'ясувати на підставі архівних джерел, опублікованих документів і матеріалів.

Отже, існував негласний поділ у середовищі білого духовенства на родовите й духовенство у першому коліні. Наприклад, престижним було згадувати про те, що священника традиція передається в родині вже тривалий час. З нагоди сорокалітнього ювілею священнослужіння протопресвітера Терентія Теодоровича наголошувалось на походженні ювіляра з давньої священничої сім'ї, представники якої понад століття трудилися настоятелями у селі Вербечно Ковельського повіту [8, с. 268]. Дружина о. Теодоровича Ганна Михайлівна також походила із священничої сім'ї Конашинських.

Звичним явищем для родовитих духовних виявлялась протекція. Про один із таких випадків йдеться у спогадах архімандрита Амвросія. Він писав, що виходець з волинського духовенства митрополит Антоній (Рафальський) виклопотав єпископський сан для свого